

Dr. Dénes György

A CSÍKSZENTDOMOKOSI KŐPEST

ÖSSZEFOGLALÁS

A Keleti-Kárpátok mintegy ezer esztendeje magyarul lakta vidékén, Csíkszentdomokos község határában, az Olt partján egy mészkőből álló hegyláb résznek Kőpest a neve. Szerző levéltári kutatásaival és az azt követő helyszíni vizsgálatok nyomán kimutatta, hogy a Kőpest földrajzi név valaha köznévi volt. Ez a magyar kő és a honfoglaláskor itt talált bolgár-szlávoktól átvett, de a középkori magyarság által is használt 'barlang' jelentésű pest szavak összetételéből alakult ki, eredetileg tehát 'kőlyuk, sziklabarlang' volt a jelentése. Ez az ősi név valaha a helybeliek által jól ismert és a Kőpest nevű hegyoldalból néhány éve lebányászott barlangot jelölhette. Miután a kőpest köznévi jelentése már feledésbe merült, a név a barlangot magába foglaló hegyoldalhoz tapadt, azt nevezi a nép máig is Kőpest-nek.

A kelet-európai síkságról a Kárpát-medencébe érkező magyarság — amint korábbi írásaiban ezt már részletesebben kifejtettem — nem lévén külön szava a *barlangok* megjelölésére, azokat vagy meglévő szókincséből összetétellel körülírva *kőlyuk*-nak, *kőodúnak* nevezte, vagy pedig az itt talált lakosságtól vett át szót erre. Az ország azon részein, ahol a honfoglalók bolgár—szláv népelemeket találtak, tőlük vették át a barlangok megjelölésére a *pest* szót, amely azután azon vidékek magyar tájnyelvében hosszabb ideig földrajzi köznévként élt. Utóbb köznévi vonatkozásban lassan kiszorította az ugyancsak szlávból kölcsönzött *barlang* szavunk, amely eredetileg vadállatok tanyahelyét, búvóhelyül szolgáló erdő sűrűjét jelentette, és üreget kezdetben csak a medve téli búvóhelyének értelmében jelölt (2, 4, 7).

A 'barlang' jelentésű bolgár—szláv *pest* szó (12, 13, 14, 15, 16, 18) már rég megszűnt magyar földrajzi köznévi lenni, de konzerválódott, megmaradt többhelyütt is, afféle nyelvi kövületként, földrajzi tulajdonnevekben, helynevekben (1, 6, 19). A bükk *Büdös-pest* esetében nyilvánvalóan 'barlang' értelemben, de pl. *Pes-kő* (eredetileg *Pest-kő*) hegyneveinkben már kevésbé könnyen felismerhető módon (3, 5, 7, 10). Rendkívüli mértékben megnehezítette sokak számára a *pest* szó 'barlang' jelentésének felismerését az a körülmény is, hogy ez a köznévi bolgár—szláv nyelvben, majd az átvételt követően a magyarban is nemcsak 'barlang', de 'kemence' jelentésű is volt, és ez utóbbi jelentése egyes magyar nyelvterületek tájnyelvében, így pl. a Székelyföldön ma is él (11, 20).

Kutatásaim során egyre inkább arra a megállapításra jutottam, hogy ha a *pest* szó olyan földrajzi névben vagy földrajzi név elemeként fordul elő, amely hegyre, sziklára vonatkozik, mint pl. azt már *Pest-kő*~*Pes-kő* hegyneveink esetében leírtam (5), akkor majdnem bizonyosak lehetünk benne, hogy e földrajzi névben is a *pest* szó eredetileg 'barlang' jelentésű.

Egyébként mint terepen dolgozó geográfus, a földrajzi nevekkel kapcsolatos ilyen jellegű vitás kérdésekben a nyelvészeti és történeti megfontolások mellett a szóban forgó földrajzi tereptárgy — elismerem, néha nem csekély fáradtsággal és időáldozattal járó — helyszíni beazonosításának és terepi vizsgálatának híve vagyok, mert a földrajzi nevek kérdéseiben a földrajzi valóság tényei dönthetik csak el megnyugtatóan a vitás kérdéseket. Ezt a megoldást választottam végül is a csíkszentdomokosi *Kőpest* esetében is.

Ezt a földrajzi nevet nyelvészeink úgy ismerték meg, hogy Gombos Albin 1910-ben, a Magyar Nyelvőrben publikált egy csokor csíkszentdomokosi határban gyűjtött helynevet, és ezek között szerepelt a *Kőpest* is, minden közelebbi helymegjelölés vagy magyarázat nélkül (8).

Melich János nyelvészprofesszor néhány középkori oklevélben előforduló, Magyarország más tájain fekvő *Kwpest*~*Kőpest* helynevek mellett megemlíti Gombos Albin csíkszentdomokosi adatát is, hozzáfűzve, hogy „Az adat közlője nem mondja mi ez a *Kőpest*. Hegy? erdő? stb.” A *Kőpest* földrajzi nevek értelmezését ugyanott így foglalja össze Melich: „*Kőpest* összetett szavunk előtagja *kő* 'lapis, Stein;

saxum, Fels', az utótag meg *pest* 'kemence, fornax' — 'fovea, Grube' — 'kőszikla, kőszál, saxum, rupes, Fels.' (13). Mint látjuk, bár dolgozatából egyebükt kiderül, hogy tudott a *pest* ó-bolgár — szláv szó 'barlang' jelentéséről is, Melichben még csak fel sem merült, hogy a *Köpest* földrajzi nevek *pest* utótagjának 'barlang' jelentése is lehetne.

Nem osztom Melichnek azt a nézetét, miszerint a *pest* szónak egy a régi magyar nyelvben szélesen elterjedt 'kő, kőszikla' jelentését is feltételezi, és ezen az alapon elkönnyveli, hogy a *Pes-kő, Köpest, Munuh-pest* stb. földrajzi neveinkben a *pest* szó 'kőszikla' jelentésű (13).

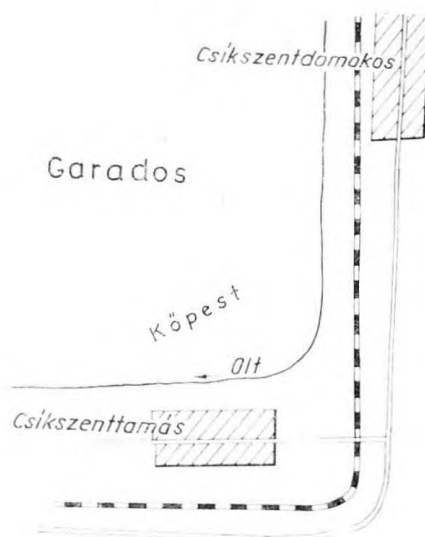
Köpest földrajzi neveink középkori előfordulásai- val Kniezsa István nyelvészprofesszor is foglalkozott, és a *Studia Slavica*-ban publikált egyik német nyelvű dolgozatában (10) úgy foglalt állást, hogy a *Kwpest* magyar összetétel, amelynek előtagja a régi magyar *kü*, ma *kő* szavunk, amelynek jelentése 'Stein', a *pest* utótag jelentése pedig 'Ofen'? vagy 'Fels'? — tehát 'kemence'? vagy 'szikla'? Így megkérdőjelezve írja le a *pest* értelmezését Kniezsa, jelezve ezzel — szerintem is jogos — kételyeit a *pest* szónak ezen összetételben akár 'kemence', akár 'szikla' jelentésével szemben. A megkérdőjelezett 'szikla' jelentéshez még lapalji jegyzetet is hozzáfűz, miszerint: a rokon *peč* szónak a szerbhórvát és szlovén nyelvekben van ugyan 'szikla' jelentése, de a *pest* köznévként a bolgár nyelvben ilyen jelentése nem ismeretes; azt persze nem lehet kizárni, hogy esetleg valaha ott is lehetett, amit egy középkori magyar oklevél „sub rupe *Munuhpest*” (=a *Munuhpest* sziklájá alatt) adata is megfontolandóvá tesz (10).

Kniezsa kételyeihez csak azt fűzhetem hozzá: ha ezek után a régi *pest* köznév 'szikla' jelentését egyedül alátámasztani látszó *Munuhpestről* is kiderülne, hogy az netán 'Remete-barlang' jelentésű barlangnév (6), akkor bizony végérvényesen el kell vetnünk a *kő+pest* 'kő+szikla' jelentését is.

Említett dolgozatában utóbb visszatér Kniezsa a *Köpest* helynevekhez és az erdélyi Offenbánya középkori *Köpest*-bánya nevében a *pest* szó 'barlang' jelentése mellett foglal állást, de két másik középkori *Köpest* hegynévről csak valószínűsíthetőnek tart ilyen jelentést, mert nem tudja azonosítani az oklevelekben szereplő neveket a maiakkal. Miután ily módon nem állapítható meg, hogy az így megnevezett hegyekben van-e barlang, a név ilyen értelmezésének kontrolljára sincs lehetőség — írja Kniezsa (10).

Jómagam vizsgálataim során már rég arra a megállapításra jutottam, hogy az ó-bolgár — szláv nyelvből átvett *pest* köznévet 'barlang, lyuk, üreg, odú' értelemben is használta a középkori magyarság, legalábbis azokon a vidékeken, ahol e köznév átvételére és alkalmazására is volt lehetőség, tehát ahol a honfoglalók bolgár — szláv népelemeket találtak, akikről a szót átvehették, és barlang is akadt, amelynek megjelölésére e köznévet alkalmazhatták.

A 'barlang, lyuk, üreg, odú' jelentésű *pest* köznévet azután egy-egy vidék magyar népe magyarul képezte tovább, és magyar összetételeket alkotva létrehozta belőle többek között a *köpest* földrajzi

A csíkszentdomokosi *Köpest* helyének vázlata

köznévet is, feltevésem szerint a 'kőlyuk' szinonimájaként. Melich álláspontjával ellentétben tehát én úgy vélem, hogy ebben a *kő+pest* összetételben a *pest* utótag jelentése 'barlang, lyuk, üreg, odú', így a *köpest* összetett szó köznévi jelentése szerintem 'kőlyuk, köödű, sziklabarlang', amelyben mintegy hangsúlyozva van, hogy a barlang ürege kősziklában található, abban alakult ki.

De maradjunk ezúttal a csíkszentdomokosi *Köpest* kérdésénél. Először az irodalomban és a levéltárakban folytattam kutatást, és sikerült is a Széchenyi Könyvtár kéziratárában, Pesty Frigyes kéziratot helynévgyűjteményében (17) újabb adataira bukannom Csík Szent Domokos község előljárósága Pesty Frigyes kérdőívére adott, 1864 szeptember 16-án kelt jelentésében felsorolja a község határ- részeit, és közöttük ott van a „*Köpest*, mely egy ott álló mészkő szirttől vehette nevezetét”. A helynévhez fűzött magyarázat minden bizonnyal népetimológia. Nyilván a *kő* szó és a Székelyföldön 'kemence' értelemben ma is élő *pest* köznév alapján vélték a jelentés írói, hogy a sajátos alakú mészkősziklát jelölő *Köpest* helynév bizonyára a szikla (talán kemencére emlékeztető?) alakjáról kaphatta a nevét. Számomra azonban a földrajzi névhez fűzött népetimológiának az a szava tűnt fel, amely a *Köpest* közetanyagáról árulkodik: mészkő, ami pedig valószínűsíti ott barlang jelenlétét. Ez az adat arra ösztönzött, hogy most már a helyszíni vizsgálatot tűzzem következő lépésként napirendre.

Ha helyes ugyanis a feltevés, hogy a régi magyar nyelvben, legalábbis egyes vidékek tájszavaként, létezett egy 'kőlyuk, barlang' jelentésű *köpest* köznév, akkor ennek tulajdonnévi kövülete ma is barlangot vagy barlangos helyet kell, hogy je-

löljön. A kérdést ezek után már csak a helyszíni vizsgálat döntheti el: vagy van barlang, üreg Csikszentdomokoson a *Köpest*-nek nevezett mészkőszirtben, sziklaoldalban, vagy nincs. Ez ténykérdés.

1975 nyarán a Székelyföldre utaztam. Egyik célom kifejezetten a *Köpest* kérdésének helyszíni vizsgálata volt. Augusztus 10-én érkeztem Csikszentdomokosra. Előbb néhány fiatalabb emberrel beszéltem, de sajnos a kevésbé jelentős földrajzi tereptárgyak ősi neveit már ott sem ismeri a fiatalabb generáció. Az idősebb korosztály szerencsére még tudott fölvilágosítást adni.

Marton Pál, született 1910-ben Csikszentdomokoson, azóta is ottani lakos, kérdésemre elmondta, hogy jól ismeri a *Köpest*-et, az a községtől nyugatra, az Olt túlszéljén emelkedő, nagy kiterjedésű Garados nevű hegy Csikszenttamás határa felé nyúló lábának neve. Az egy kisebb területű sziklás rész, amely a Garados többi részétől eltérően nem márványból, hanem mészkőből áll. Bányászták is ott egy időben a mészkövet. „A *Köpest*-ben volt egy lyuk — mondta Marton Pál — mi gyerekkorunkban úgy hittuk, hogy Bagoly-kő, mert baglyok fészkeltek benne állandóan. Gyerekkorunkban sokat jártunk benne, bagolyfiakat hoztunk ki belőle. A lyuknak nagy kőszája volt, azon lehetett bebújni, nagyobb volt, mint egy kemence szája. A lyuk kőszálba vót, de már nincs meg, lebányászták.”

Albert Domokos, született 1910-ben Csikszentdomokoson, azóta is ottani lakos elmondta, hogy ő is ismerte a lyukat a *Köpest*-ben (de hogy a barlangot gyerekkorukban Bagoly-kőnek nevezték egymásközt, az csak akkor jutott eszébe, amikor Marton Pál emlékeztette erre). Ahol most a mozaikbányához tartozó őrlőmalom irodája van, ott van a *Köpest*, az mészkőben van, de a hegy felső része márványból van, azt bányássza a mozaikbánya. A *Köpest*-ben 1945-ben és az azt követő években mészkövet fejtettek a cukorgyárnak. A révén olyan kőveket is találtak, amikben csontok voltak meg lapi, azokat a mérnök bevitte Szeredába a múzeumba. Ő is dolgozott ott a kőfejtésen a *Köpest*-ben, a Bagoly-kő lyukat is lefejtették akkor.

Ezek szerint minden kétséget kizáróan sikerült a helyszínen tisztáznom, hogy a *Köpest* ma is élő helynév, a Garados-hegy azon hegylábi, mészkősziklás részének neve, amelyben a közelmúltban történt lebányászásáig egy a falu apraja-nagyja által jól ismert és számontartott *barlang* baglyok lakta ürege tátongett.

Ezek szerint jogos a feltevés, hogy a *Köpest* helynév a *köpest* földrajzi köznévből származhatott, amelynek eredeti jelentése 'kőlyuk' volt. Miatán a *pest* és *köpest* szavak köznévi jelentése kihalt a köztudatból, a helyet, az üreg közvetlen környékét, az üreget magában foglaló mészkő szirtet nevezte továbbra is, évszázadokon át apáról fiúra számulóan *Köpest*-nek a helyi lakosság. Minthogy maga az üreg így látszólag névtelenné vált, a fél évszázad előtti gyerekek egymás közt Bagoly-kő néven emlegették a baglyok lakta barlangot. Ez a kevesek

által ismert újkeletű név szerencsére nem szorította ki az üreg környékéhez évszázadok során hozzátapadt ősi *Köpest* földrajzi nevet.

A helyszíni vizsgálat tehát megoldotta a vitát. A *Köpest* helynév köznévi eredetű és eredetileg barlangnév, amelyben az ó-bolgár-szláv eredetű *pest* utótag 'lyuk, üreg, odu, barlang' jelentésű.

Egy lépéssel ezzel ismét előbbre jutottunk a *pest* szót tartalmazó helyneveink vizsgálatában. De még jó néhány *pest* elő- vagy utótagú, élő illetve történeti földrajzi nevünk vizsgálata hátra van. E munka jelentőségét abban látom, hogy nemcsak egy a barlangtudományok körébe tartozó földrajzi-névtani kérdés megoldásának járhatunk így a végére, de adalékokat kapunk a Kárpát-medence egyes tájainak honfoglaláskori népességére vonatkozóan is.

Dr. Dénes György
1082 Budapest
Üllői út 54. VI. 46.

I R O D A L O M

1. DÉNES GYÖRGY (1964): Hazánk természetvédelmi területei: Budapest — Barlangváros. — *Magyar Ifjúság*. VIII. évf. 21. sz. V. 23.
2. DÉNES GYÖRGY (1970): Ősi barlangnevek. — *Turista*. 2. sz. p. 20—21.
3. DÉNES GYÖRGY (1970): A Bükk karsztja és barlangjai. — *Bükk útikalauz*. Budapest, p. 51—68.
4. DÉNES GYÖRGY (1973): Középkori magyar barlangnevek. — *Karszt és Barlang*. I—II. p. 5—6.
5. DÉNES GYÖRGY (1975): A Peskő hegynév és a tarnaleszi Peskő barlangjai. — *Karszt és Barlang*. I—II. p. 25—28.
6. DÉNES GYÖRGY (1975): A Munkácsföld felfedezése. — *Turista Magazin*. 21—86. évf. május. p. 48.
7. DÉNES GYÖRGY (1977): A Bükk-vidék barlangjai. Barlangnevek. — *Bükk útikalauz*. Budapest, p. 49—88.
8. GOMBOS F. ALBIN (1910): Helynevek (Csik és Háromszék vármegyékben). — *Magyar nyelvőr*. 39. évf. p. 40.
9. KISS LAJOS (1978): Földrajzi nevek etimológiai szótára. — Budapest.
10. KNEZSA ISTVÁN (1963): Charakteristik der slawischen Ortsnamen in Ungarn. — *Studia Slavica*. IX. évf. p. 27—44.
11. *Magyar Tájszótár*. Kiadta a Magyar Tudós Társaság Budán, 1838.
12. MEILLET, ANTOINE (1902—1905): Étude sur l'étymologie et le vocabulaire du vieux slave. Paris.
13. MELICH JÁNOS (1938): Melyik nép nevezte el Pestet Pest-nek? — *Magyar Nyelv*. XXXIV. évf. 5—6. sz. p. 129—140.
14. MIKLOSICH, FRANZ (1862—1865): Lexicon paleoslovenico-greco-latinum. Wien.
15. MIKLOSICH, FRANZ (1874): Die slavischen Ortsnamen aus Appellativen. II. — *Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-Historische Classe*. 23. Bd. Wien.
16. MIKLOSICH, FRANZ (1886): Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen. Wien.
17. PESTY FRIGYES (1864): Magyarország helynévtára. Kézirat. — *Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára*.
18. SADNIK, LINDA—AITZENMÜLLER, RUCCI (1955): Handwörterbuch zu den altkirchenslavischen Texten. 'S-Gravenhage — Heidelberg.
19. SALAMON FERENC (1885): Budapest története. II. — Budapest.
20. SZINNYEI JÓZSEF (1893—1901): Magyar tájszótár. — Budapest.

ON THE KŐPEST
AT CSIKSZENTDOMOKOS,
TRANSYLVANIA (RUMANIA)

In the vicinity of Csikszentdomokos, a region inhabited by Hungarians for about a thousand years now, in the eastern Carpathians, on the bank of the river Olt there is a part of a mountain's foot called the *Kőpest*. Relying on his research in the relevant archives and on studies he had conducted on the spot afterwards, the author has found out that the geographic name *Kőpest* once used to be a common noun that had been formed as a compound of the Hungarian word *kő* for 'stone' and the word *pest*, a term of Old Bulgarian-Slavic origin meaning 'cave' and widely used in the medieval Hungarian language. Accordingly, the original meaning of *kőpest* must have been 'stone-hole, rock-hole, rock-cave' or something like that. This ancient name seems to have indicated a cave that has been well-known to local inhabitants and destroyed by quarry-men a few years ago, but still often hinted at by local people. And it was not until its common noun meaning had fallen to oblivion that they have named the hillside around the cave, the *Kőpest*.

О КЕПЕШТЕ В РАЙОНЕ
С. ЧИКСЕНТДОМОКОШ
ТРАНСИЛЬВАНИЯ (РУМЫНИЯ)

В Восточных Карпатах, в районе с. Чиксент-домокош, населённом примерно тысяча лет венграми, на берегу реки Ольт часть подножья сложенной известняками горы носит название Кёпешт. В результате изучения архивных материалов и проведения исследований на месте автору статьи удалось выяснить, что Кёпешт (Кőpest) когда-то представлял собою общее имя существительное, образовавшееся в результате сложения двух слов: слова *kő*, означающего 'камень' на венгерском языке, с одной стороны, и слова *pest*, означающего 'пещеру' на древнеболгарско-славянском языке, но заимствованного и широко применявшегося и венграми средневековья. Следовательно, первоначальное значение слова кёпешт было что-то вроде 'каменная полость, скалистая пещера' и т.п. Этим древнейшим названием обозначали, по-видимому, пещеру, которая была уничтожена несколько лет назад в результате разработки камней карсерным способом, но о котором местные жители всё ещё часто вспоминают. Только после того как значение слова кёпешт как имени нарицательного стало преданным забвению и стал народ называть Кёпешт-ом подножье горы около пещеры.

KARSZTGEOMORFOLÓGIAI TANSZÉK A SZILÉZIAI
EGYETEMEN

1977-ben a Sziléziai Egyetem Földtudományi Kara Földrajzi Intézetének keretén belül megalakult a karsztgeomorfológiai tanszék. A tanszék ideiglenesen a Sosnowieci Egyetem modern laboratóriumi épületében található, elővárhatólag 1980-ig, amikor is átadják rendeltetésének a Földtudományi Kar új, 16 emeletes épületét. A tanszéknek jelenleg 5 dolgozója van, három oktató és két tudományos kutató.

A tanszék létrehozását Szilézia területén a karszt népgazdasági jelentősége (vízellátás, értelepek) érdekében az alapkutatások megindítása és a szakemberek képzése tette szükségessé.

A tanszék tevékenysége:

1. Oktatás

Évente kb. 20 harmad- és negyedéves földrajzszakos hallgató, akik karsztgeomorfológiára szakosodtak, szakdolgozatukat a tanszék keretén belül készítik el. Az előadók nagy hangsúlyt fektetnek a speciális tárgyak oktatására (karsztos előadások és gyakorlatok, mérési módszerek, kémiai analízis, fizika, paleogeográfia, terepi gyakorlat). Külön laboratórium áll a hallgatók, a szakdolgozók és a kutatók rendelkezésére, ahol műszeres kísérleteket végeznek, és speciális műszerpark kialakításán dolgoznak.

Az oktatás és a továbbképzés céljait szolgálja az immáron ötödször megrendezett Szepeológiai Iskola

is. Az iskolát a tanszék, a Wrocław-i Egyetem Földrajzi Intézetével közösen minden év februárjában, a téli szünet ideje alatt bonyolítja le. Az iskola célja a tudományos kutatók és a karsztos téma iránt érdeklődő szakemberek továbbképzése az új kutatási eredmények ismertetésével. Az iskolán a tanszékek hallgatói is részt vesznek nemcsak hallgatóként, de előadóként is.

2. Tudományos kutatás

Karsztgeológiai és hidrológiai tudományos kutatások és módszerek koordinálása. A poláris területeken végzett geomorfológiai vizsgálatok vezetése és felügyelete. Az UIS Fiziko-kémiai és Karszthidrológiai Bizottságában tevékenykedő csoportok irányítása.

3. Publikációk

A tanszék kiadja a *Kras i Speleologia* c. kiadványt, amely jogfolytonos utóda a *Speleológiának*. Eddig 2 kötete és egy különkiadása jelent meg. Előkészület alatt áll a harmadik kötet, valamint egy különszám az UIS Fiziko-kémiai és Karszthidrológiai Bizottsága 1979. évi ülésének anyagával.

A tanszék további tervei: a dolgozók számának legalább 10 főre növelése, egy terepi kutatóállomás létrehozása és egy diploma utáni 2 éves karsztos továbbképzés megindítása hazai és külföldi szakemberek részére.

Dr. Marian Pulina